

Tiesības uz iekļaujošu izglītību saskaņā ar jaunāko Personu ar invaliditāti tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 4

Terēzija Degenera, 2016. gada decembris

Labdien, godātais Jansona kungs un ikgadējās personām ar invaliditāti veltītās konferences viesi!

Man ļoti žēl, ka šodien nevaru būt konferencē klātienē. Es ar lielāko prieku būtu atbraukusi uz Rīgu un svinējusi 3. decembri – Starptautisko Invaliditātes dienu – kopā ar jums. Diemžēl man bija jāpaliek Vācijā, tāpēc uzrunāju jūs ar šīs videoprezentācijas starpniecību.

Kā Apvienoto Nāciju Organizācijas Personu ar invaliditāti tiesību komitejas priekšsēdētāja vietiece es ar lielāko prieku jūs informēju, ka nesēn komiteja pieņēma jaunu Vispārējo komentāru par tiesībām uz iekļaujošu izglītību. Par šo tēmu stāstīšu savā prezentācijā.

Sākšu ar to, ka paskaidrošu, kas ir Vispārējie komentāri. Tie ir dokumenti, ko pieņēmušas ANO Konvenciju institūcijas. Tie nav juridiski saistoši, tomēr tiem ir autoritatīvs juridisks raksturs. Vispārējā komentāra uzdevums ir juridiski izskaidrot cilvēktiesību līguma noteikumus, lai dalībvalstīm būtu vadlīnijas attiecīgajā normā iestrādāto cilvēktiesību īstenošanai.

Līdz šim Personu ar invaliditāti tiesību komiteja ir pieņēmusi četrus Vispārējos komentārus un Vispārējais komentārs Nr. 4 ir par iekļaujošu izglītību.

Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 24. pants ir pirmā juridiski saistošā norma attiecībā uz personu ar invaliditāti cilvēktiesībām. Tā ir arī pirmā cilvēktiesību norma, kas skaidri noteic, ka personām ar invaliditāti ir tiesības uz iekļaujošu izglītību un viņus

nevajadzētu mācīt speciālajās skolās. Šī bija lielākā konvencijas panāktā uzvara. Konvencijas izstrādes un pieņemšanas procesā bija daudz pretēju viedokļu. Viens no lielākajiem konfliktiem bija cīņa par iekļaujošu izglītību speciālās izglītības vietā. Kā jūs iespējams zināt, visā pasaulē lielākā daļa personu ar invaliditāti vai nu vispār neiegūst izglītību, vai arī to iegūst tā sauktajās speciālajās izglītības iestādēs. Tas arī ir viens no iemesliem personu ar invaliditāti nespējai iekļauties sabiedrībā, kļūšanai par bezdarbniekiem, tam, ka šīs personas netiek pārstāvētas parlamentos vai citās politiskajās organizācijās, kā arī nav pamanāmas kultūras jomā.

Speciālā izglītība bērniem ar invaliditāti parasti ir sliktākas kvalitātes un neveicina šo bērnu profesionālo attīstību. Turpretim vispārējā izglītība parasti nav pieejama personām ar invaliditāti. Visbiežāk bērnam ar invaliditāti, piesakoties vispārējās izglītības iestādē, nav izredžu tikt uzņemtam vai to absolvēt. Konvencijas 24. pants ir pirmais juridiski saistošais starptautiskais līgums, kas šādu attieksmi uzskata par cilvēktiesību pārkāpumu.

Ja visas 168 Konvencijas dalībvalstis pieņemtu vadlīnijas par iekļaujošu izglītību, kā tas paredzēts Konvencijas 24. panta piecos punktos, pasaulē vairs nebūtu izslēgšanas, dalīšanas vai citādas diskriminācijas attiecībā uz izglītības iespējām personām ar invaliditāti. Tomēr vēl 10 gadus pēc Konvencijas pieņemšanas mēs redzam, ka 24. panta īstenošana joprojām ir apgrūtināta. Komiteja ir veikusi pārrunas ar apmēram 50 dalībvalstīm un no visām ir dzirdējusi par tām pašām problēmām: lielākajā daļā valstu vispārējā izglītība nav pieejama, bieži bērni ar invaliditāti tiek nošķirti no saviem vienaudžiem un ir spiesti mācīties speciālajās skolās vai arī viņi vispār neiegūst izglītību un nonāk uz ielas. Vissliktākais ir tas, ka lielākajā daļā valstu valdības, akadēmiķi, skolotāji un vecāki netic, ka iekļaujošā izglītība ir

nošķirti no vispārējās izglītības un tikt nodrošināti ar saprātīgu pielāgojumu, kas ir ļoti būtisks aspekts attiecībā uz diskrimināciju. Starptautiskajā likumdošanā diskrimināciju parasti definē kā atšķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu ar tiešu vai netiešu mērķi pasliktināt vai pilnībā ierobežot pieeju cilvēktiesībām un pamatbrīvībām. Konvencija papildina diskriminācijas formulējumu ar jēdzienu par saprātīga pielāgojuma liegumu. Ja skola nenodrošina pārmaiņas un pielāgojumu bērnam ar invaliditāti, lai viņam/viņai būtu vienlīdzīgas iespējas mācīties, tā diskriminē bērnu, ja pielāgojumi ir proporcionāli un nerada nevajadzīgu slogu.

Saprātīga pielāgojuma nodrošināšana skolēniem ar invaliditāti vispārējās izglītības sistēmas ietvaros ir viens no iekļaujošas izglītības pamatelementiem. Tā paredz sistēmas pielāgošanu skolēnam tā vietā, lai prasītu skolēnam pielāgoties sistēmai vai pamest to.

Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja ir skaidrojusi Konvencijas 24. pantā iekļautās tiesības uz izglītību, identificējot četrus pamatelementus: pieejamība, vides pieejamība, pieņemamība un pielāgotība. Izglītības sistēmām un videi ir jābūt pieejamām visiem, tām jābūt pieņemamām un pielāgojamām.

Komiteja Vispārējā komentārā Nr. 4 pielāgojusi minētos pamatelementus attiecībā uz invaliditāti, kas nozīmē, ka dalībvalstīm jāgarantē plaša pieejamība izglītībai skolēniem ar invaliditāti visos izglītības līmeņos visā sabiedrībā. Izglītības sistēmai jābūt ar vides pieejamību visos tās līmeņos, t.sk., pieejamām ēkām, informācijai un sakaru pakalpojumiem. Vispārējais komentārs definē pieejamību kā pienākumu veidot un ieviest preces un pakalpojumus, respektējot personu ar invaliditāti prasības, kultūru, uzskatus un valodu. Attiecībā uz pielāgojamību, dokuments ierosina valstīm piemērot universālā

dizaina pieeju, kas definēta kā principu kopums, kas nodrošina skolotājiem un pārējam personālam atbalstu pielāgojamas mācību vides veidošanai, nodrošinot visu apmācāmo vajadzības.

Vispārējais komentārs Nr. 4 noteic, ka tiesības uz izglītību kā vienas no sociālajām tiesībām ir pakļautas progresīvai īstenošanai, kas nozīmē, ka pienākums nodrošināt izglītību nav tūlītējs, bet ir īstenojams pakāpeniski atkarībā no konkrētajā valstī pieejamajiem resursiem. Taču tas nenozīmē, ka valsts var nogaidīt ekonomiskās situācijas attīstību. Komentārā iekļautā progresīvā īstenošana paredz, ka valstīm ir pienākums izpildīt Konvencijas 24. panta prasības iespējami ātri un efektīvi. Tas tomēr nav savietojams ar divu izglītības sistēmu – vispārējās un speciālās – uzturēšanu. Dalībvalstīm tāpat ir obligāti jāpiemēro sociālo tiesību un diskriminācijas novēršanas pamatelementi. Komentārā iekļauti daži no pamatelementiem, tostarp, diskriminācijas novēršana visos izglītības aspektos, ieskaitot saprātīga pielāgojuma nodrošināšanu.

Svarīgi pieminēt arī to, ka Vispārējais komentārs Nr. 4 nenoteic, ka nedzirdīgiem, neredzīgiem vai nedzirdīgiem un neredzīgiem skolēniem nepieciešamas speciālas izglītības iestādes. Speciālā izglītība šīm skolēnu grupām nereti tiek leģitimizēta, atsaucoties uz 24. panta 3. daļu. Speciālās izglītības atbalstītāji norāda uz atsevišķu skolu nepieciešamību, ņemot vērā šo skolēnu īpašās vajadzības, tomēr Komentārs šādu viedokli neatbalsta. Tas skaidri norāda, ka skolēniem ar invaliditāti ir tiesības uz iekļaujošu izglītību un ka speciālā izglītības sistēma ir jāpārveido par iekļaujošo. Komentārs izskaidro, ka tas ir iespējams tikai tad, ja visiem skolēniem ir nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas attīstīt savus talantus un potenciālu. Tādējādi dalībvalstīm tiek norādīts uz pienākumu

nodrošināt zīmju valodu, Braila rakstu un cita veida komunikāciju, t.sk., tekstu vieglā valodā.

Komentārs paredz arī Konvencijas 24. panta skatīšanu kopsakarā ar citiem pantiem, piemēram, 8. pantu par izpratnes veidošanu. Komentārs uzsver, cik nozīmīgi ir apkarot stereotipus, aizspriedumus un negatīvu praksi izglītībā attiecībā pret personām ar invaliditāti. Ir jāizskauž stereotipi, ka bērni ar invaliditāti mācību procesā aizkavēs bērnus bez invaliditātes.

Kā tas atspoguļojas augstākajā izglītībā? Statistika par personām ar invaliditāti augstākajā izglītībā lielākajā daļā valstu parāda, ka integrēšana vai iekļaušana notiek tikai pamatizglītības līmenī. Lielākā daļa skolēnu ar invaliditāti netiek līdz vidējās izglītības līmenim. Parasti nav specializētu augstskolu personām ar invaliditāti, tāpēc visām augstskolām jāreķinās ar šādiem studentiem, kaut viņu skaits ir ļoti neliels. Saskaņā ar Konvencijas 24. panta 5. daļu visām augstskolām ir jābūt pieejamām un jāpiedāvā vienlīdzīgas iespējas visiem studentiem, tām jānodrošina visi iepriekš minētie pamatelementi arī studentiem ar invaliditāti. Šajā sakarā svarīgi ir trīs juridiskie termini no Konvencijas: pieejamība (9. pants), saprātīgs pielāgojums un universālais dizains (2. pants), kas definēts kā principu kopums, kas nodrošina skolotājiem un pārējam personālam atbalstu pielāgojamas mācību vides veidošanai, nodrošinot visu apmācāmo vajadzības. Tas paredz, ka ikviens students mācās viņam piemērotā veidā un ievieš elastīgus mācīšanās veidus.

Konvencijas 9. pants nosaka pienākumus attiecībā uz pieejamību. Nepietiek ar ēku vides pieejamību, arī informācijai un sakaru pakalpojumiem ir jābūt pieejamiem. Augstskolu ēkām, mājaslapām, bibliotēkām, e-studiju platformām un transportam jābūt pieejamiem.

Studentam ar invaliditāti var būt nepieciešami tādi saprātīgi pielāgojumi kā zīmju tulks, materiāli Brailā vai lielā drukā, papildu eksaminācijas laiks un citi pielāgojumi. Jūs jautāsit, vai vides pieejamība un saprātīgs pielāgojums nav viens un tas pats? Vai rampas riteņkrēsliem un pielāgoti lasāmie materiāli ir solis tuvāk vides pieejamībai vai saprātīga pielāgojuma piemērs? Gan jā, gan nē. Mācību sistēmas pielāgošana var attiekties uz abiem, atšķirība ir juridiskajā raksturā. Vides pieejamība attiecas uz personu grupu, un tai ir jābūt nodrošinātai, neraugoties uz to, vai ir kāda persona ar invaliditāti, kurai ir nepieciešams to izmantot; saprātīga pielāgojuma nodrošināšana attiecas uz konkrēto indivīdu, un nodrošinājumam ir jābūt pēc personas ar invaliditāti lūguma. Pieejamības prasības parasti tiek apspriestas ar noteiktas grupas pārstāvjiem, kamēr saprātīgs pielāgojums – ar konkrēto personu un viņa/viņas vajadzībām.

Noslēgumā es gribētu teikt, ka Konvencijas 24. pants ir pirmā starptautiski saistošā norma, kas paredz visu personu ar invaliditāti tiesības uz iekļaujošu izglītību. Tā skaidro šo tiesību normatīvo saturu, kā arī noteic dalībvalstu pienākumus. Vispārējais komentārs Nr. 4, cerams, pieliek punktu šaubām par to, ka speciālā izglītība nav savietojama ar Konvenciju, jo šāda izglītības sistēma ir nevienlīdzīga.

Es pateicos par uzmanību un novēlu jums veiksmīgu konferenci!